3rd INTERNATIONAL CREATION CONGRESS IN THE LIGHT OF SCIENCES

24th - 26th October 2019, Iğdır, Turkey

III. ULUSLARARASI BİLİMLER IŞIĞINDA YARATILIŞ KONGRESİ

24-26 Ekim 2019, Iğdır, Türkiye

IGDIR UNIVERSITY
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ

PROCEEDINGS BOOK

BİLDİRİLER KİTABI

Editorial Board
Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA
Prof. Dr. Selahattin ÇELEBİ
Prof. Dr. Ahmet Zafer TEL
Doç. Dr. Ali KUYAKSİL
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmelik ARAS
Dr. Öğr. Üyesi Âdem ERYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Salih NAS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ŞILBIR
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri ATALAR

Iğdır, 2019

Eser Adı	**III. ULUSLARARASI BİLİMLER IŞIĞINDA YARATILIŞ KONGRESİ BİLDİRİLER KİTABI (24-26 Ekim 2019, Iğdır Üniversitesi Iğdır, Türkiye)**
Editörler	Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA Prof. Dr. Selahattin ÇELEBİ Prof. Dr. Ahmet Zafer TEL Doç. Dr. Ali KUYAKSİL Dr. Öğr. Üyesi Abdulmelik ARAS Dr. Öğr. Üyesi Âdem ERYİĞİT Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Salih NAS Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ŞILBIR Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri ATALAR
Iğdır Üniversitesi	
Yayınları No	09
ISBN	978-605-82038-8-4 (E-ISBN)
Yayıncılık Sertifika No	36201
Kapak Tasarımı	Nurhayat ÖZDEMİR
Sayfa Düzeni	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ŞILBIR

© ***Copyright*** **Iğdır Üniversitesi Yayınevi**

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

This congress was supported by Iğdır University Scientific Research Projects (SRP) unit with III. ULUSLARARASI BİLİMLER IŞIĞINDA YARATILIŞ KONGRESİ (Project Name), Project number: 2019-FBE-KSP03

Bu kongre Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından "III. ULUSLARARASI BİLİMLER IŞIĞINDA YARADILIŞ KONGRESİ" (Proje Adı) 2019-FBE-KSP03 kodlu proje ile desteklenmiştir.

3rd INTERNATIONAL CREATION CONGRESS IN THE LIGHT OF SCIENCES

24th-26th October 2019, Iğdır, Turkey

III. ULUSLARARASI BİLİMLER IŞIĞINDA YARATILIŞ KONGRESİ

24-26 Ekim 2019, Iğdır, Türkiye

PROCEEDINGS BOOK

BİLDİRİLER KİTABI

Editorial Board/Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA
Prof. Dr. Selahattin ÇELEBİ
Prof. Dr. Ahmet Zafer TEL
Doç. Dr. Ali KUYAKSİL
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmelik ARAS
Dr. Öğr. Üyesi Âdem ERYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Salih NAS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ŞILBIR
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri ATALAR

Iğdır, 2019

3rd International Creation Congress in the Light of Sciences
24th-26th October 2019, Iğdır, TURKEY

THE SEMANTIC ANALYSIS OF THE QUR'AN'S CONCEPTS OF CREATION

KUR'ÂN'DA YARATMA ANLAMINDA KULLANILAN KAVRAMLARIN SEMANTİK ANALİZİ

Assoc. Prof. Dr. Ömer ACAR
Ankara University, Faculty of Theology, Ankara, Turkey
E-mail: oacar@ankara.edu.tr

Is then He Who creates like one that creates not? Will we not receive admonition? Nahl-17

ABSTRACT

Creation is an important concept in that it is one of the most fundamental subjects of the Qur'an and is one of the established attributes of Almighty Allah. It is known that many terms such as *khalk, fatr, ibdaa ', inşaa, sun', caa'l, îcaad, ihdâs, tekvîn, tasvîr, ber ', zer'* and *ihtirâ*' are used in various branches of the Islamic sciences. Semantic analysis of such concepts, especially considering the contexts in the Qur'an, will shed light on how the Qur'an deals with the question of creation. While examining the words used in the meaning of creation in the Quran, the etymology (origin and the first meaning) of the word was determined. After pointing to the meaning used during the pre-Islamic jahiliyah, the richness of meaning that Qur'an imposed on the related word was underlined. In determining the semantic field of the word, synonym and antonyms were taken into consideration as well as context. Indeed, in the words of Saussure, who is considered the founder of modern linguistics, "the content of a word can only be determined with the help of other words". For example, when discussing the concept of *khalk* (creation), how can one remain independent of the Al-Qayyoom (Self-Subsisting) or the Qiyaam, who states the most fundamental difference between the created and the Supreme Creator? In the simplest terms, the fact that Almighty Allah is Self-Subsisting means that he does not need another person for his existence. The existence of the creature depends on the Creator, not on their own. In addition, the continuity of creation and the creatures' need for the grace of the Creator are explained by this concept, which constitutes one of the fundamental divergences of the theist and deist worldviews. In this context, the adjective of Al-Qayyoom is the one who creates and maintains the whole world; standing, protecting and observing means.

Similar semantic analyzes can be made for concepts such as *caa'l, inshaa, fatr, taswiyah, and sun'*, which means creating. For example, the word *sun'* in Naml 88 is used in the sense that God creates everything as a product of his most beautiful and solid craftsmanship. In the same verse, the word *itqaan* which means to do everything in the most accurate and sound way. It is also related to the semantic field concept mentioned above.

Keywords: Khalk, semantic field, Arabic linguistics, creation, Qur'an.

Hiç yaratan ile yaratamayan bir olur mu? Düşünmüyor musunuz? Nahl-17

ÖZET

Yaratma, hem Yüce Allah'ın subutî sıfatlarından olması hem de Kur'ân'ın en temel konularından birini teşkil etmesi bakımından önemli bir kavramdır. Yaratma anlamında *halk, fatr, ibdâ', inşâ, sun', ca'l, îcâd, ihdâs, tekvîn, tasvîr, ber', zer', ihtirâ* gibi büyük bir kısmı Kur'an kaynaklı olan pek çok terimin çeşitli ilim dallarında kullanıldığı bilinmektedir. Bu ve benzeri kavramların özellikle Kur'an'daki bağlamları dikkate alınmak suretiyle semantik açıdan incelenmesi, Kur'an'ın yaratma meselesini nasıl ele aldığını tespit etmede bize ışık tutacaktır. Kur'an-ı Kerim'de yaratma anlamında kullanılan kelimeler incelenirken, öncelikle kelimenin etimolojisi (kökeni ve ilk anlamı) tespit edilmiş ve İslâm öncesi cahiliye döneminde hangi anlamda kullanıldığına işaret edildikten sonra, Kur'ân'ın ilgili kelimeye yüklediği anlam zenginliğinin altı çizilmiştir. Kelimenin semantik alanı tespit edilirken bağlamın yanı sıra, eşanlam ve zıt anlamlı kelimeler de dikkate alınmıştır. Nitekim modern dilbilimin kurucusu kabul edilen Saussure'ün deyimiyle bir "sözcüğün içeriği ancak başka sözcüklerin yardımıyla belirlenebilir". Örneğin; halk (yaratma) kavramını ele alırken, mahlûkât ile Yüce Yaratıcı arasındaki en temel farkı belirten *kayyûm* veya *kıyâm*'dan nasıl müstağni kalınabilir? Allah Teâlâ'nın *kayyûm* oluşu, en basit ifadeyle, varlığı için bir başkasına muhtaç olmaması anlamındadır. Mahlûkatın varlığı ise, Yaratıcı'ya bağlıdır; kendi başına var olması söz konusu değildir. Ayrıca yaratmanın sürekliliği ve yaratılmışların Yaratıcı'nın inayetine muhtaç olmaları da bu kavramla izah edilir ki, teist ve deist dünya görüşlerinin temelde ayrıştıkları noktalardan birini teşkil eder. Bu bağlamda kayyûm sıfatı, bütün âlemi yaratan ve yaşatan; ayakta tutan, koruyup gözeten anlamındadır. Benzer semantik analizler, yaratma anlamına gelen *ca'l, inşâ, fatr, tesviye, sun'* gibi kavramlar için de yapılabilir. Örneğin; Neml 88'de geçen *sun'* kelimesi, Allah'ın her şeyi en güzel, en sağlam şekilde, eşsiz sanatkârlığının bir ürünü olarak yaratması anlamında kullanılmıştır. Aynı ayette "her şeyi en doğru ve en sağlam şekilde yapmak" anlamına gelen *itkân* sözcüğünün geçmesi de yukarıda bahsettiğimiz semantik alan (anlam örgüsü) kavramıyla ilgilidir.

Anahtar kelimeler: Halk kavramı, Semantik alan, Arap dilbilimi, Yaratma, Kur'an.

GİRİŞ

Dilin bir sistem olduğuna dair Saussure'cü bakış açısıyla, anlambilimin alanına dâhil olan birimleri tek tek incelemenin doğru olmayacağı söylenebilir. Ancak bir sistemi meydana getiren yapı taşları, bunların özellikleri ve birbirleriyle bağlantıları bilinmediği sürece o sistemin genel yapısı hakkında bir fikir elde edilemez. Bazı dilcilerin altını çizdiği gibi 'sözcüklerin anlamı yoktur, kullanımları vardır'. Bu durumda, hangi dil ortamında olursak olalım, sözcüklerin bize iletildiği biçimiyle anlam, onların aynı bağlamda diğer sözcüklerle kurduğu bağlantıyla alakalıdır. Yani sözcüklerin anlamları,

taşıdıkları imgelerle değil, bu bağıntıların tamamıyla belirlenir (Guiraud 1999: 34). Palmer'ın deyimiyle "sözcüklerin anlamını tespit etmek, bizim şeyler yapabildiğimiz, yani o sözcüğü cümle içinde kullanabildiğimiz, yardımcı veya eşanlamlı başka sözcüklerle açıklayabildiğimiz anlamına gelir. Fakat bundan, sözcüklerin anlamı veya anlamları şeklinde müstakil bir varlık olduğu anlamı çıkmaz. Bu şuna benzer; yolda bazı işaret levhaları vardır. Bunlardan genel olarak bahsetmek nasıl yanlışsa, kelimelerin de genel anlamlarından bahsetmek yanlıştır. Ancak şu levha şurayı işaret eder, şu kelime şu anlama gelir şeklinde değerlendirme doğrudur" (2001: 42-43).

Herhangi bir sözcük semantik açıdan incelenirken, öncelikle kelimenin etimolojisinin (kökeni ve ilk anlamı) tespit edilmesi son derece önemlidir. Zira sözlük anlamı, bir kelimenin temel anlamıdır. Diğer bir ifadeyle, kelimenin ilk vaz'ında esas olan anlamdır. Bilindiği gibi, dilde temel anlamlardan yan anlamlara sürekli bir kayış söz konusudur. Bugün temel anlamıyla sınırlı kalmış neredeyse hiçbir sözcük bulamayışımız, anlamların sınırsız, dil ögeleri ve imkânlarının sınırlı olmasındandır. Temel anlam doğru tespit edildiği zaman, sözcüğün zamanla kazandığı yan anlamlar, terimsel anlamlar ve geçirdiği anlam değişimleri isabetli bir şekilde belirlenebilir.

Temel anlamı tespit ederken hangi yöntemleri veya hangi kaynakları kullanmalıyız? Bu soruya her zaman kolayca cevap veremeyebiliriz. Çünkü bazı eski kelimelerin ilk anlamlarını tespit etmek kimi durumlarda mümkün olmayabilir. Esasında etimoloji ilminin konusu da budur. Meseleye Arapça açısından bakarsak, sözlük anlamının tespiti konusunda nispeten elverişli şartlara sahip olduğumuz söylenebilir. Çünkü Kur'ân'ın nüzulüyle gücüne güç katan Arapça zengin kelime dağarcığını erken dönemlerde yapılan sözlük çalışmaları sayesinde korumayı ve sonraki nesillere -büyük oranda- olduğu gibi nakletmeyi başarmıştır.

Kur'an sahasında semantik inceleme yaparken sözcüklerin temel anlamını esas almakla birlikte, İslam öncesinde yaygın olan kullanımlarını da dikkate almak gerekir. Çünkü kelimenin ilk anlamı bilinmekle birlikte, Kur'an'ın semantik değişimi gerçekleştirdiği anlam bu kök anlam olmayabilir. Örneğin Ramazan sözcüğünün ilk

anlamı taş, kum vb. şeylerin güneşten dolayı aşırı ısınması iken, cahiliye döneminde bir ay ismi olarak dile yerleşmiştir. Kur'an'ın sözcük üzerinde yaptığı anlam değişimi, sadece bu ay isminin dinî bir ibadete tahsis edilmesi şeklinde vuku bulmuştur.[1]

Bunun yanı sıra nifak kelimesi gibi, Kur'an-ı Kerim'in anlamını köklü bir şekilde değiştirdiği sözcüklerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Nifak sözcüğü, bilginlerin ittifakıyla, cahiliye döneminde kullanılmamaktaydı. Kelimenin etimolojisi incelendiğinde alışverişte revaç anlamı ile gizli yol, tünel anlamları öne çıkmaktadır. Bu iki anlam, münafık teriminin semantik yapısını açıklarken belirleyici role sahiptir. Şöyle ki, münafık küfrünü gizlemek ve bir yandan da kendince girişmiş olduğu bu 'kârlı' alışverişten zarara uğramamak için tarla faresi gibi, sürekli iman ile küfür arasında gidip gelmektedir. Dil bilginlerinin aktardığı bilgiye göre, tarla faresinin toprak altında biri yüzeyde, diğeri derinde olmak üzere iki deliği (nâfikâ-kâsıâ) bulunur. Fare tehlikeyle karşılaştığında bu delikleri kullanarak kendisini kurtarır. Münafık da tıpkı tarla faresi gibi, İslam ile küfür arasında gidip geldiği için bu şekilde isimlendirilmiştir (Acar 2017: 363-364). Klasik sözlükler münafık sözcüğünün nefak/tünel kelimesinden değil, bu örnekte anlatılan tarla faresinin yuvası anlamındaki nâfikâ (نافِقاء) sözcüğünden geldiğini kaydeder. İbn Manzûr (X: 359),

Cahiliye döneminden Kur'an'a yansıyan anlamlar konusu her zaman tartışılmıştır. Temel dinî terimler hususunda Kur'an'da ne gibi dil tasarruflarına gidildiğini tespit etmek önem arz etmektedir. Her şeyden önce Kur'an'ın dil üzerinde önemli değişimler gerçekleştirdiği tartışılmaz bir hakikattir. Bunun nasıl olduğu veya nasıl yorumlanması gerektiği ayrı bir tartışma konusudur. Burada bizi ilgilendiren, bahsi geçen değişimlerin hangi yönde gerçekleştiğidir. Kur'an terimleri incelendiğinde, genel olarak Cahiliye

[1] Oruç ile Ramazan ayının irtibatı açıklanırken, klasik kaynaklarda genellikle sıcaklık anlamından hareket edilmiştir. Ramazan ayının rahmet ve mağfiret ayı olduğuna işaret eden Ebû 'Ûde (1985: 221-222), söz konusu ilişkilendirmeyi doğru bulmadığını söyleyerek, bunun yerine ramazan ayında ihlas ile tutulan oruçların günahları adeta sıcaktan kavurup yok edeceği şeklinde yorumlanmasını daha isabetli bulduğunu kaydetmektedir. Ona göre, Ramazan ayının çöl sıcağı ile ilişkilendirilmesi çok tutarlı değildir. Zira kamerî ay hesabına göre her yıl farklı günde tutulan oruçlar, bazen kış mevsimine bazen bahar mevsimine denk gelmektedir. Dolayısıyla kelimenin kökeninde bulunan sıcaklık anlamıyla irtibatı kesin değildir.

döneminden intikal eden anlamların tahsis edildiği yani, anlamlarının daraltıldığı görülür. Bununla birlikte bazı terimlerde anlam genişlemesi, anlam kötüleşmesi, anlam iyileşmesi, anlam kayması gibi değişimler de vuku bulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de yaratma anlamında kullanılan kelimeler incelenirken, öncelikle kelimenin etimolojisi (kökeni ve ilk anlamı) tespit edilecek ve İslâm öncesi cahiliye döneminde hangi anlamda kullanıldığına işaret edildikten sonra, Kur'ân'ın ilgili kelimeye yüklediği anlam zenginliğinin altı çizilecektir. Kelimenin semantik alanı tespit edilirken 'bir sözcüğün içeriği ancak başka sözcüklerin yardımıyla belirlenebilir' (Saussure 1976, I: 107-108) ilkesinden hareketle, bağlamın yanı sıra eşanlam ve zıt anlamlı kelimeler de dikkate alınacaktır.

Yaratma, hem Yüce Allah'ın subutî sıfatlarından olması hem de Kur'ân'ın en temel konularından birini teşkil etmesi bakımından önemli bir kavramdır. Yaratma anlamında *halk, fatr, ibdâ*', *inşâ, sun*',*ca'l, îcâd, ihdâs, tekvîn, tasvîr, ber', zer*', *ihtirâ* gibi büyük bir kısmı Kur'an kaynaklı olan pek çok terimin çeşitli ilim dallarında kullanıldığı bilinmektedir. Bu vb. kavramların özellikle Kur'an'daki bağlamları dikkate alınmak suretiyle semantik açıdan incelenmesi, Kur'an'ın yaratma meselesini nasıl ele aldığını tespit etmede bize ışık tutacaktır. Şimdi bu kavramları sırasıyla ele alalım:

H-L-K (خ ل ق) kökü

H-l-k kökü Kur'an-ı Kerim'de 76 farklı kipte olmak üzere toplam 261 defa geçmektedir. Bunları bir tabloda sunacak olursak:

- 84 defa fiil formunda (خَلَقَ)
- 2 defa Allah Teâla'nın ismi olarak (خلّاق)
- 6 defa pay, nasip anlamında (خَلاق)
- 2 defa ahlak, davranış anlamında (خُلُق)
- 52 defa masdar-isim formunda (خَلْق)
- 12 defa Allah'ın ismi olarak (خالق)
- 2 defa şekil verilmiş anlamında (مُخَلَّقَة)
- 1 defa masdar olarak (اخْتِلَاق)

Şimdi bu kullanımları yakından inceleyelim:

Halk (خلق)

Haleka fiili Cahiliye döneminde şu anlamlarda kullanılmıştır:

Takdir etmek, planlamak

H-l-k kökünün temel anlamı takdir etmek, ölçmek ve önceden planlamaktır. Cahiliye şiirlerinde yaygın olarak kullanıldığını tespit ettiğimiz bu anlam için bazı örnekler verecek olursak;

Muallaka şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ (1980: 119-120) birisini överken şu ifadeleri kullanmıştır:

وَلأَنْتَ تَفْرِى مَا خَلَقْتَ وبَعـ.. ضُ القَوْمِ **يَخْلُقُ** ثُمَّ لَا يَفْرِى

Sen karar verdiğin/planladığın şeyi mutlaka yerine getirirsin
Oysa bazıları düşünür ama bunu gerçekleştiremez.

H-l-k kökü ile irtibatlı olan (فرى) fiili; ayakkabı, çanta vb. eşyalar yapan ustanın önceden işi kafasında kurup, ona göre deriyi kesmesi hakkında kullanılırdı.[2]

Meşhur Hâccâc'a nispet edilen "وللهِ لا أعدُ إلا وَفيتُ ولا **أخلُق** إلا فَريتُ" (el-Câhız 2002: II, 211) *Andolsun ki, ne vadettiysem yaptım, ne planladıysam yerine getirdim* sözünde h-l-k fiili yine takdir etme anlamında kullanılmıştır. *H-l-k* kökünün takdir etme anlamının nüzul döneminden sonra devam etmiş olması önemlidir. Nitekim Kur'an'ın anlamını veya anlam içeriğini değiştirdiği bazı kelimelerin aslî anlamlarının zamanla unutulduğu bilinmektedir.

Düzleştirmek, tesviye etmek

Bir şeyi düz hale getirme, pürüzlerini giderme ve tesviye etme anlamı da cahiliye şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin er-Râ'î en-Numeyrî'ye ait şu beyitte (1980: 310) bu anlamda kullanılmıştır:

[2] Bugün bile bazı çöl bölgelerinde bedevilerin tabakladıkları derilerden ayakkabı, nalın vb. şeyleri yaparken, ayağı derinin üzerine koyup ayak ölçüsünde kesilecek yeri işaretledikleri nakledilir. Krş. Muhammed Takıyyuddîn el-Hilâlî (1978: 16).

فخَلَّقْتُه حَتَّى إذا تَمَّ واسْتَوَى كَمُخَّةِ ساقٍ أَو كمَتْنِ إمامِ

(Oku) öyle inceltip düzelttim ki, ilik veya ip gibi (dümdüz) oldu

Yıpranmak, eskimek

Genellikle elbise vb. şeylerin yıpranması, eskimesi hakkında kullanılmakta olup, bir önceki anlam ile irtibatı açıktır. Nitekim elbise gibi eşyaların günlük kullanıma bağlı olarak yıprandığı bilinen bir husustur. Bununla birlikte aşağıdaki beyitte, cahiliyenin şiir otoritelerinden biri olan Nâbiğa'nın (1976: 146) kelimeyi soyut anlamda kullandığı dikkat çekmektedir:

فإن أفاقَ لقد طالتْ عمايتهُ والمرءُ **يُخْلِقُ** طوراً بعد أطوارِ

(Kalbim) uzun süren dalaletten uyandı, malumdur, insanoğlu nice merhalelerden geçer(ek olgunlaşır).

Uydurmak, iftira etmek

Aynı zamanda fakih olan Mansûr et-Temîmî'nin şu beytinde iftira etmek, yalan uydurmak anlamında kullanılmıştır:

لي حيلة فيمن ينم وليس في الكذاب حيلة

من كان **يخلق** ما يقو .. ل فحيلتي فيه قليلة

Laf taşıyıcı için çarem var lakin yalancı karşısında çaresizim

Konuştuğunda yalan söyleyene karşı elimden fazla bir şey gelmez

Buraya kadar verilen anlamlar arasında yaratma, icat etme anlamının yer almaması oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle, Kur'ân-ı Kerim'in Cahiliyenin inanç sistemini devre dışı bırakıp, tevhit akidesini yerleştirmesine paralel olarak bu kelimenin anlamı üzerinde köklü bir değişim gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.[3]

[3] *Halk* teriminin anlamları için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Mukâtil. b. Suleymân, Ebu'l-Hasen (2006). *el-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'Azîm*. (thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin). Bağdat: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, s. 92-93; Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk (1986). *İştikâku Esmâilllâh*. Thk: Abdulhuseyn el-Mubârek. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, s. 166-168; İbn Manzûr,

Şimdi *h-l-k* kökünün Kur'an'daki anlamlarına bir göz atalım:

Halk'ın Kur'an'daki kullanımları:

Bir şeyi öncesiz ve örneksiz olarak yaratma: (îcâd/ibdâ')

Yeri ve gökleri yarattı (En'âm 1). Bu ayette, 'yeri ve gökleri herhangi bir örneği, benzeri olmaksızın yaratandır' (Bakara 117) ayetindeki (بدع) kelimesiyle aynı anlamda olduğu kaydedilmiştir. İbdâ' yani varlığı örneksiz, öncesiz yaratma vasfı sadece Yüce Allah'a mahsustur. Bu anlama dair Kur'an'dan pek çok ayet örnek verilebilir. Mesela Nahl 17'de bu gerçek şöyle dile getirilmiştir:

Hiç yaratanla yarat(a)mayan bir olur mu? Düşünmüyor musunuz?

Bir şeyi başka bir şeyden yaratma:

O sizi tek bir nefisten yarattı. (Nisa 1)

İnsanı nutfeden yarattı. (Nahl 4)

Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz. (Mü'minûn 12)

Cinleri de yalın ateşten yarattı. (Rahman 5)

Suret verme, şekillendirme

Temelden, örneksiz yaratma anlamında olmasa da suret verme, istihâle/dönüşüm/başkalaşım anlamındaki yaratma eylemi Kur'an-ı Kerim'de Allah'tan başkasına da izafe edilmiştir. *Hani benim iznimle çamurdan kuş [şeklinde bir şeyler] yaratıyordun* (Maide 110) ve *Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O*

Mumammed b. Mukerrem (tsz.). *Lisânu'l-'Arab*. I-XV. Birinci Baskı. Beyrut: Dâru Sâdır, s. 1243-1248; el-Munâvî, Abdurraûf (1990). *et-Tevkîf alâ Muhimmâti't-Te'ârîf*. Thk: Abdulhamîd Sâlih Hamdân. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub; s. 159; et-Tehânevî, age, I, 763.

da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir (Âl-i İmran 49) ayetlerinde anlatılan çamurdan kuş yapma hadisesinde bu anlamın esas olduğu belirtilmiştir (Mukâtil b. Suleymân 2006: 92).

H-l-k fiili insanlar için sadece ölçmek/planlamak ve iftira etmek anlamlarında kullanılabilir; yaratma veya olmayan bir şeyi ilk defa icat etme anlamı insanlar için kullanılamaz.

Ca'l (kılma, tayin etme)

Şuarâ 166'daki *Rabbinizin sizler için yarattığı/verdiği eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz* ifadesinde kılma, tayin etme, ayırma anlamında olduğu söylenmiştir. *Halk* ile *ca'l* arasındaki fark şudur: *Halk*'ta takdir, önceden planlama vardır, diğerinde ise başkasıyla irtibat, ilgi, bağ kurma anlamı esastır. Ancak bu anlam *ca'l* fiilinin bir nesne aldığı durumda geçerlidir (el-Kefevî 1998: 429-430).

Bina etme, kurma

İrem şehrinin güzelliklerinin anlatıldığı Fecr suresinin ilgili bölümündeki 'yaratılma' ifadesinden kastın; bina etmek, kurmak, mamur kılmak olduğu anlaşılmaktadır. Zira ayette İrem şehrinin güzelliklerinden bahsedilirken, yüksek sütunların olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla doğal güzellikleri olmasa da çeşitli sütunlar, yüksek ve gösterişli evler gibi estetik ve mimari güzelliklerin insan ürünü olmasından hareketle burada zikredilen *halk*'ın kurmak, inşa etmek anlamında olması akla yatkındır (Krş. Okuyan 2001: 342).

Yaratıcıların en güzeli meselesi (أحسن الخالقين)

Bazı bilginler Mü'minûn 14'ten hareketle, Allah dışındaki varlıklara da yaratma vasfının verilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Burada kastın, takdir/plan yapma olduğu düşünülürse ayet daha açık hale gelecektir. Nitekim bir şeyleri tasarlayıp, plan yapma, takdir etme eylemi Allah dışındaki varlıklara da nispet edilebilir. Ancak, insanların yaptığı planların sık sık akamete uğradığı ve beklenen sonucu veremediği bilinen bir

gerçektir. Buna mukabil her şeyi ezelî ilmiyle bilen Yüce Yaratıcı için böyle bir şey söz konusu olamaz. O her şeyi ezelde takdir edip, vakti geldiğinde iradesine uygun olarak varlık âlemine çıkarandır. Bu anlamda Allah plan yapanların, takdir edenlerin en hayırlısı, en üstünüdür, demek yanlış olmayacaktır.

Hâlık ve Hallâk (الخالق و الخلاق)

Allah Teâlâ'ya *hâlık* denmesi, bütün varlıkları takdir edip vücuda getirmesi nedeniyledir. O, eşyayı ilk olarak yaratması hasebiyle *hâlık*; kıyamete kadar yaratmaya devam etmesi ve ayrıca yeniden yaratma vasfı nedeniyle *hallâk*tır. Yasin 81'de bu açıkça görülmektedir:

"اَوَلَيْسَ الَّذي **خَلَقَ** السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ **يَخْلُقَ** مِثْلَهُمْۜ بَلٰى وَهُوَ **الْخَلَّاقُ** الْعَلِيمُ"

Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.

Yasin suresindeki bu ayet ve Hicr 86-87'deki ifadeler dikkate alındığında, yaratmanın Allah'a mahsus olduğunun vurgulandığı yerlerde O'nun ilim sıfatına gönderme yapılmaktadır. Buradan hareketle bazı bilginler En'âm suresi 100. ayette yer alan (خَرَقُوا) ifadesini ezelî ilimle yaratmanın karşısına yerleştirmiş ve müşriklerin cahilane bir şekilde Allah için kız-erkek evlatlar yakıştırmalarını bu şekilde izah etmişlerdir. Ayrıca ilk müfessirlerin bu ifadeyi 'yalan söylemek' şeklinde anladıkları nakledilmiştir (Ebû Hâtim er-Râzî 1994: 221-222).

Bu bağlamda Yüce Yaratıcı'nın *kayyûm* sıfatını da unutmamak gerekir. Allah Teâlâ'nın *kayyûm* oluşu, en basit ifadeyle, varlığı için bir başkasına muhtaç olmaması anlamındadır. Mahlûkatın varlığı ise Yaratıcı'ya bağlıdır, kendi başına var olmaları söz konusu değildir. Ayrıca yaratmanın sürekliliği ve yaratılmışların Yaratıcı'nın inayetine muhtaç olmaları da bu kavramla izah edilir ki, teist ve deist dünya görüşlerinin temelde ayrıştıkları noktalardan birini teşkil eder. Bu bağlamda *kayyûm* sıfatı, bütün âlemi yaratan ve yaşatan; ayakta tutan, koruyup gözeten anlamındadır.

Kur'an'da 6 defa geçen pay, nasip manasındaki bu kelime de takdir anlamıyla irtibatlıdır. Ayrıca layık olmak anlamındaki *haluka* köküyle de irtibatlandırılabilir. Zira insanların hayır adına yapıp ettikleri şeyler, karşılığında alacakları mükâfata layık olmalarını sağlamakta, onları ebedî hayatta pay/şans sahibi kılmaktadır.

Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların ahirette hiç nasipleri yoktur. (Âl-i İmrân 77)

Huluk/ahlak huy, seciye, karakter anlamındadır. Türkçemizde bunun çoğul formu olan ahlak kullanımı yaygındır.[4] *Huluk* aynı kökten geldiği *halk*'la birlikte yaratmanın zahirî ve batınî boyutunu oluşturmaktadır.

C-'A-L (ج ع ل) kökü

Bu kök;

- 340 defa fiil formunda (جَعَلَ)
- 6 defa ism-i fail formunda (جَاعِل)

olmak üzere Kur'an'da toplam 346 defa geçmektedir.

Ce'ale fiili *sana'a, fe'ale* gibi benzer manaya gelen bütün fiillerden daha geneldir (el-Halîl b. Ahmed I: 229). Dil bilginlerine göre *ca'ale* fiilinin farklı kullanımları şu şekilde sıralanabilir:

- *Ehaze* ve *tafika* fiilleri gibi başlama bildirir. Örnek: (جعل الطالب يقرأ) "öğrenci okumaya başladı."

[4] Ahlakla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. et-Tehânevî, Muhammed Ali (1996). *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn I-II*. Thk. 'Ali Dehrûc vd. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, I, 762-763.

- *Evcede* (yarattı, meydana getirdi) anlamında kullanıldığında yalnız bir tane nesne alır. Örnek:

"وَاللهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًاۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ"

Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi. (Nahl-78).

- Bir şeyi başka bir şeyden yaratma, meydana getirme. Örnek:

"اَوَلَمْ يَرَ الَّذينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَاۜ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّۜ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ "

İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı? (Enbiya-30).

- Vaz etme, kural koyma:

"مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصيلَةٍ وَلَا حَامٍۙ وَلٰكِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَۖ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ"

Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması) ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar. (Maide-103).

- Dönüştürme, başka hale çevirme:

Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi. (Fil-فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ 7)

- Bir şey hakkında hak yere veya batılca hüküm verme:

اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ المُرسَلينَ

Biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız (Kasas-7).

"وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًاۭ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۭ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ"

Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir. (Zuhruf-19)

B-D-'A (ب د ع) kökü

Kur'an-ı Kerim'de sadece dört yerde geçen bu kökün formları şöyledir:

- 1 defa fiil formunda (أَبْتَدَعُ)
- 1 defa isim formunda (بِدْع)
- 2 defa sıfat-ı müşebbehe formunda (بَدِيع)

Bu kökten gelen kelimeler, ilk defa olma, öncesiz ve örneksiz meydana gelme gibi anlamlara sahiptir. Modern Arapçada ibdâ', orijinalite, özgünlük anlamına gelir. Bilindiği gibi, daha çok dinî konularda sonradan ortaya çıkan ilke, inanış, uygulama vs. için bidat terimi kullanılmaktadır. Nitekim şu ayet-i kerimede böyle bir anlama sahiptir:

قُلْ مَا كُنْتُ **بِدْعًا** مِنَ الرُّسُلِ

De ki: "Peygamber olarak gönderilen ilk kişi ben değilim." (Ahkâf-9).

İsfehânî, *bedî'* sözcüğünün Allah Teâlâ için kullanılması durumunda; herhangi bir vasıtaya, araca veya zaman ve mekân sınırlamasına bağlı olmaksızın eşyayı yaratması anlamına geldiğini kaydeder (s. 49). İbtidâ, bir örneği/benzeri bulunmayan şeyin ilk defa meydana getirilmesidir. (أبدع فلان) ifadesi, 'filan kişi alışılmadık, garip bir iş yaptı' manasındadır. *Mübdi* ve *bedi* kelimeleri de bu kök anlamıyla irtibatlıdır. Nitekim Allah Teâlâ kendisi hakkında (بديع السَّمَوَات وَالْأَرْض) "gökleri ve yeri (bir örnek/model olmaksızın) yaratandır." (Bakara 117) buyurmuştur.

B-R-E (ب ر أ) kökü

Bu kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 18 farklı şekilde olmak üzere toplam 29 defa geçmektedir.

- 10 defa fiil formunda (نَّبْرَأَ/تُبْرِئُ /نبرأ / بَرَّأَ/ تَبَرَّأَ)
- 1 defa isim olarak (بَرَاء)
- 2 defa masdar olarak (بَرَاءَة)
- 12 defa (بَرِىء)
- 2 defa (بَرِيَّة)
- 3 defa ism-i fâil formunda (بَارِئ)
- 1 defa ism-i mef'ûl formunda (مُبَرَّءُون)

Kökün temel anlamı; istenmeyen hoşa gitmeyen şeylerden uzak olmak veya kendini uzak tutmaktır. Hastalıktan iyileşmek için de bu fiil kullanılır. *Bur'* kelimesi sureti iyice açığa çıkarmak manasındadır. Örneğin (برأ الله الْخلق) cümlesi 'Allah mahlûkâtın suretlerini belirgin hale getirdi' demektir. Bu kelimenin esas anlamı kesmektir. Beri olmak da alakayı kesmek anlamındadır. Hastalıktan berî/uzak olma onun etkilerinin insan üzerinden uzaklaşması, kesilmesi manasındadır. Borçtan kurtulmak ve eti kemikten sıyırmak şeklinde de kullanılır (el-'Askerî, 138).

Beraet, besmele olmadan başlanan Tevbe suresinin ilk kelimesidir ve Müslümanların müşriklerle ilişkiyi kesmelerini buyuran bir ültimatom olarak yine bu kökteki 'uzak olma' anlamıyla irtibatlıdır. Genellikle gramer çalışmalarının başlamasına neden olarak gösterilen lahn örneklerinden biri de Tevbe 3'te geçen "Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır" ifadesinin hatalı okunmasıdır. Burada Rasul kelimesi yanlış okunduğu için anlamın bozulmuş olması, dil hassasiyeti bulunan bilginlere sorunun hangi noktaya geldiği noktasında ipuçları vermiş ve neticede Kur'an dilinin korunmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

(Resûlüm!) onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım (Yunus 41).

Yüce Allah'ın 99 güzel isminden biri olan *Bâri'* kelimesi genellikle İslam bilginlerince "yaratan, madde ve model olmadan icat eden; sıfatlarında yaratılmışlara benzemekten berî olan; birçok farklılıklarına rağmen evrenin bütün parçalarını âhenksizlik ve düzensizlikten berî/uzak olarak meydana getiren; hiçbir borç ve zimmet altında bulunmayan, bütün nimetleri bir lutuf olarak veren" (Topaloğlu 1992: 73) olarak tanımlanmıştır.

Bu kökün yaratma anlamıyla irtibatı tartışılmıştır. Temel anlamından uzak sayılabilecek terim anlamı nasıl oluşmuştur? Yoksa bazı müsteşriklerin iddia ettiği gibi (Jeffery 1938: 76), yaratma anlamı kuzeydeki Hıristiyanlar vasıtasıyla İbranice veya Süryaniceden mi alınmıştır? Kur'an ayetleri incelendiğinde, sadece 3 yerde yaratıcı anlamında (البارئ) kelimesinin; 2 yerde yaratılmışlar anlamında (بَرِيّة) sözcüğünün ve bir yerde yaratma anlamında (نبرأها) fiilinin geçtiği görülür. Yaratma anlamının, kelimenin diğer Sami dillerdeki benzerlerinde bulunması, bu anlamın mutlaka bahsedilen dillerden ödünç alındığını göstermez. Bilindiği gibi Sâmî dilleri uzmanlarının önemli bir kısmı, Arapçanın ana Sâmî dilin formlarını büyük ölçüde koruduğunu, dolayısıyla Sâmî dilleri üzerinde yapılacak herhangi bir çalışmada Arapçadan istifade edilmemesinin mümkün olmadığını kaydetmektedirler. Bu nedenle ortak Sami köklerden birçoğu için geçerli olan yaklaşım, bu kök için de geçerlidir. Yani Arapçada çok işlek olmayan veya zamanla unutulmuş olan yaratma anlamının Yüce Allah tarafından tekrar bu köke kazandırılmış olması muhtemeldir.

Bu kelimeyle ilgili klasik sözlüklerin naklettiği bir bilgi oldukça ilginçtir: *Berae* fiili yaratma anlamına gelen diğer fiillerden farklı olarak, büyük oranda içinde ruh taşıyan canlıların yaratılması için kullanılır. Yer, gökler ve başka varlıklar için (خلق), canlılar için ise (برأ) fiilinin kullanılması yaratılıştaki inceliklerden ayrı bir güzelliği temsil etmektedir. Nitekim Haşr suresindeki sıralamada önce *hâlık,* sonra *bâri'* ve ardından *musavvir* anılmıştır. Buradaki incelik, takdir anlamındaki *halk* ile onun zahirî âlemdeki karşılığı olan *vücûd* aşamalarının arasında zikredilmesiyle, ruh sahibi canlıların cevherlerinin her türlü afetten berî kılındığı/korunduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca

İsfehanî'nin yaklaşımına göre de *halk*, bedenlerin yaratılması, *ber'* ruhların yaratılması, *tasvir* de bu ikisinin bir araya getirilmesi anlamındadır (1999: 192).

N-Ş-E (ن ش أ) kökü

Bu kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 7 farklı kipte toplam 28 defa geçmektedir.

- 20 defa (أَنشَأَ)
- 1 defa (يُنَشِّؤُا)
- 3 defa (نَّشْأَة)
- 1 defa (نَاشِئَة)
- 1 defa masdar (إِنشَآء)
- 1 defa (مُنشِـُون)
- 1 defa (مُنشَـَٔات)

Bu kökün temel anlamı, büyümek ve gelişmektir. Ergenliğe girmiş genç için (ناشئ) kelimesi kullanılır. Bu fiil ayrıca bulutların gökyüzünde ilk ortaya çıkışını da anlatır. Ra'd suresi 12. ayette bu anlam kastedilmiştir:

O, size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve (yağmur dolu) ağır bulutları meydana getirendir.

Rahman 18'de yer alan (الْمُنْشَاٰتُ) kelimesinde de kök anlam olan yükselme manası vardır:

Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.

Vakıa 62'de geçen *neşet* kelimesi, ilk yaratılışa şahit olduğu halde yeniden dirilmeyi inkâr edenlere eleştiri bağlamında kullanılmıştır (ez-Zeccâc 1988: V, 257):

> *Andolsun, birinci yaratılışı(nızı) biliyorsunuz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?*

Ayrıca Ankebut 19-20. ayetlerin delaletiyle, yeniden yaratmanın ahirette yine Allah tarafından gerçekleştirileceğinden kuşku söz konusu değildir:

Allah'ın yaratmaya nasıl başlayıp, sonra onu nasıl tekrar edeceğini anlamazlar mı? Doğrusu bu Allah'a kolaydır. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir.

İnsan başta olmak üzere, bütün mevcudatın ölümlü olmasından ve belli şartlara bağlı olarak hayat sürebilmesinden hareketle, Yaratıcı'nın önce her şeyi güzel bir şekilde vücuda getirip, sonra bozulmalarına veya helak olmalarına neden rıza gösterdiğini soranlara Fahreddin Razi şöyle cevap verir: "Bu tür şeyler örneğin bir kuyumcu veya inşaat ustası için eleştiri konusu olabilir. Nitekim bunlar yaptıkları işleri uzun bir zaman diliminde ve büyük emekler sarf ederek gerçekleştirirler. Allah ise yorulmaktan ve zamana bağlı olmaktan münezzehtir." (XIX: 417).

F-T-R (ف ط ر) kökü

Bu kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 6 farklı kipte olmak üzere toplam 20 defa kullanılmıştır.

- 10 defa geçmiş zaman kipinde (فَطَرَ)
- 1 defa ziyadeli fiil kipinde (ٱنفَطَرَتْ)
- 1 defa isim olarak (فطرة)
- 1 defa masdar/isim olarak (فُطُور)
- 6 defa ism-i fâil kipinde (فَاطِر)
- 1 defa ziyadeli ism-i fâil kipinde (مُنفَطِر)

Bu kökün temel anlamı yarmak, ortadan ikiye ayırmaktır. Burada Arapça fiil köklerinin iki harften oluştuğu, üçüncü harfin anlamdaki değişim yönünü işaret ettiğini savunan bir teoriden bahsetmek yararlı olacaktır. *Sünâiyye* olarak isimlendirilen bu teoriyi destekleyen pek çok örneğe kaynaklarda rastlamak mümkündür. Yaygın olarak bilinen *f-r*/*c-n*/*kt* gibi örneklerin yanı sıra ft maddesini de sayabiliriz. Nitekim (ف ت أ), (ف ت ت), (ف ت ح), (ف ت ر), (ف ت ق), (ف ت ك), (ف ت ن), (ف ط ر), (ف ط م), köklerinde kesmek, ayırmak, açmak, arasını ayırmak gibi ortak sayılabilecek anlamlar söz konusudur. Dolayısıyla incelemiş olduğunuz *f-t-r* kökünü bu yakın sesli ve anlamlı

kelimeler grubu içinde değerlendirmekte fayda vardır. Ayrıca orucun açılması için kullanılan *iftar* kelimesi ile 30 günlük orucun ardından kutlanan bayramın adı ola *fıtr* da aynı kök anlamıyla irtibatlıdır.

Fatr, eşyanın yokluktan varlık âlemine çıkarılarak görünür hale gelmesidir. Sanki yokluk yarılmıştır da varlık ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle ağacın çiçek açması ve kırbanın yarılması için de bu fiil kullanılır. Allah'ın insanları yaratması, varlık âlemine çıkarması tıpkı ağacın yapraklarını açması gibidir. Bu yönüyle *fatr*, fiilden farklıdır. Çünkü bu ikincisinde ortaya çıkma ve icat anlamları yoktur (el-'Askerî, 134). İbn Abbas'ın K.Kerim'de altı yerde geçen (فاطر) kelimesinin manasını, iki bedevînin bir kuyu başındaki tartışmalarına şahit olana kadar bilmediğine dair rivayet (Taberî 2000, XI: 283), kelimenin kökünde olan ilk defa yapma, önceden yaratma gibi anlamları pekiştirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bu temel anlamıyla irtibatlı şu örnekleri verebiliriz:

Yarık, gedik anlamında Mülk-3'teki *futûr* kelimesi;

Yedi kat göğü birbiriyle uyum içinde tabaka tabaka yaratan O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi, çevir gözünü de bak, bir kusur, bir çatlaklık görebilecek misin?

Yarılma, çatlama anlamında İnfitar-1'deki kullanım;

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ — *Gök yarılıp parçalandığı zaman.*

Kur'an-ı Kerim'de, müşriklerin akla ziyan bazı sözlerinden ötürü göklerin çatlayacağı, yerin yarılacağı türünden bazı metaforik ifadelere rastlarız. Burada amaç söylenilen sözün gerçekten ne kadar uzak olduğunu etkili bir dille anlatmaktır. Örneğin, Meryem 90'da böyle bir anlatım söz konusudur:

Az kalsın, söyledikleri sözden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacaktı.

Şûrâ-42'de ise Yüce Allah'ın heybetinden dolayı göklerin neredeyse yarılıp parçalanacağı yine muciz bir üslupla anlatılmaktadır:

O'nun kudret ve azametinden, neredeyse gökler yukarıdan aşağıya çatlayıp paramparça olacaklar!

Aynı şekilde kıyamette göklerin yarılacağını anlatan Müzzemmil 18'i de örnek verebiliriz.

F-t-r kökünün Kur'an'daki diğer kullanımlarının tamamı yaratma anlamıyla irtibatlıdır. Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde (Rum-30) geçmesine rağmen, gerek hadisler ve gerekse diğer İslami disiplinlerin önemle üzerinde durduğu dinî bir terim haline gelen fıtrat kelimesi de yaratma anlamıyla yakından ilgilidir. Dünyaya gelen her çocuğun fıtrat üzere doğduğunu, sonradan anne-babanın veya çevrenin tesiriyle farklı inançlara sahip olabildiğini anlatan hadis İslam geleneğinde çeşitli disiplinlerce tartışılmıştır. Meselenin kelâmî, felsefî ve fıkhî boyutları bulunmakla beraber bizi burada ilgilendiren, kelimenin kökeninde bulunan yaratma anlamının semantik boyutudur.

Fıtrat; genellikle yaratılış, tabiat, mizaç, Allah'ın kullarını kendisini tanıyacakları şekilde yaratması gibi tanımlanmıştır. Bununla birlikte literatürde, kelimenin 'kalû belâ' şeklinde formüle edilen ilk misakla irtibatlandırıldığını görmekteyiz. Araf-172'de anlatılan bu misak hadisesi, Âdemoğlunun ilk yaratılışında özüne Allah'ı tanıma yeteneğinin konulması, bu anlamda ileride yapılacak itirazların önünün baştan kesilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Konunun dinle, inanmayla ve hatta yaratmayla irtibatını aslında Rum-30 net olarak ortaya koymaktadır:

O hâlde, *ey insan;* ***sen bir hanîf olarak,*** *yani her türlü bâtıl inanç ve ideolojiden uzaklaşıp bir tek Allah inancına sımsıkı bağlanarak,* ***yüzünü dosdoğru bu dine,*** *Kur'an'ın ortaya koyduğu mükemmel inanç sistemine* ***çevir!*** *Yani,* ***Allah'ın insan bünyesine nakşetmiş olduğu*** *o saf, temiz ve doğal* ***yaratılış hâline!*** *Unutma ki,*

toplumlar ve çağlar ne kadar değişirse değişsin, ***Allah'ın yarattığı*** *ve varlık üzerinde egemen kıldığı yasalarda ve gönderdiği inanç kuralları****nda hiçbir*** *bozulma, pörsüme ve* ***değişiklik göremezsin; işte dosdoğru din budur; ne var ki, insanların çoğu*** *bunu* ***bilmez*** **(Kısa, 324).**

K-V-N (ك و ن) kökü

Kur'an'da en sık kullanılan köklerden birisidir. Farklı kipleriyle beraber toplam 1358 defa Kur'an'da kullanılan *k-v-n* kökünün yaratma anlamıyla ilgili boyutu 'Kün' emriyle ortaya çıkar. 8 yerde geçen 'kün feyekün' (كُنْ فَيكونُ) ifadesi, Allah Teâlâ'nın ezelî ilmi ve küllî iradesiyle takdir ettiği bir şeyi varlık âlemine çıkarması için ona sadece "OL" demesinin yeteceği ve hemen yaratmanın gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece «Ol!» der, o da hemen oluverir (Bakara-117).

Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece «Ol!» der; o da oluverir. (Al-i İmran 47).

Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona «Ol!» dedi ve oluverdi. (Al-i İmran 59).

O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. «Ol!» dediği gün herşey oluverir. (En'âm 73).

Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona sadece "Ol!" deriz; o da hemen oluverir. (Nahl 40).

Çocuk edinmek asla Allah'ın şanına yakışmaz. O bundan münezzehtir. O, bir şeyin olmasını dilerse, ona sadece "ol" der, o da oluverir. (Meryem 35).

Bir şeyi dilediği zaman, ona sadece "Ol!" der ve o da hemen oluverir. (Yasin 82).

Hayatı bahşeden ve ölümü takdir eden O'dur! Öyle ki, O bir şeyin olmasını istedi mi, ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir! (Mümin 68).

Görüldüğü gibi bütün bu ayetlerde, Yüce Yaratıcı'nın ezelî ilmiyle birlikte, takdir ve iradesinin eşyayı yaratmada derhal sonuç vereceği anlatılmakta ve bu yönüyle diğer yaratma aşamalarından kısmen farklı bir boyuta işaret edilmektedir. İsfehânî'nin kaydettiğine göre, bazı bilginler *kevn* kavramını bir cevherin kendisinden daha aşağı bir cevhere dönüşmesi olarak anlamışlardır. Kelamcıların çoğu ise, *kevn*'den kastın yoktan yaratma olduğunu düşünmektedirler (s. 573). Başka bir tanıma göre *kevn*, suyun buharlaşması hadisesi gibi bir defada olup biten şeydir. Bu hadisede sanki suda bilkuvve bulunan ilahî suret ondan ayrılıp bir defada fiil sahasına çıkmıştır. Eğer bu oluş aşamalı ise bunun adı harekettir. Bazı bilginlere göre *kevn*, başlangıçta maddede bulunmayan suretin bir anda onda gerçekleşmesidir (el-Munâvî 1990: 285).

Kelam ekollerince tartışılan sıfatlar meselesinde de karşımıza çıkan ve bu formuyla Kur'an-ı Kerim'de bulunmamakla beraber, çeşitli ayetlerin delaletiyle zaman içerisinde Kelam ıstılahı halini alan tekvin sıfatı, Allah'ın bütün mahlûkâtı yoktan var etmesi anlamındadır. Maturidî kelamcılar, Allah'ın zatıyla kâim ve kadîm subûtî sıfatlarından biri olan tekvin sıfatını delillendirirken, yukarıda verilen ayetlerin yanı sıra, aklî delillere de önem vermişlerdir. Onlara göre tabiatın bütün mahlûkâtın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yaratılması, onun her şeye vâkıf bir güç tarafından meydana getirildiğini ispatlamaktadır (Yücedoğru 2011: 389).

Bütün kâinattaki oluş ve bozuluşu anlatan kevn ve fesat terimi de yaratma konusuyla temelden ilgilidir. Varlığın ezelî, varlığa hâkim olan yasanın da sürekli değişim olduğunu düşünen Aristo, başı sonu bulunmayan bu değişimin evrende sürekli devam eden bir oluş-bozuluş dengesiyle gerçekleştiğini düşünüyordu. Kevn-fesat denkleminde bir yaratıcı fikrinin bulunmadığı Aristocu yaklaşım, Kindî ve el-Âmirî gibi Müslüman bilginlerce kısmen değiştirilerek yaratma ilkesiyle uyumlu hale getirilmiştir. Özetle, İslam bilginlerine göre âlemdeki varlıklar yaratılma bakımından *mübdeât* ve *mükevvenat* olarak iki kısma ayrılırlar. Dört unsur, felekler ve gezegenler birinci kısmı oluşturur ve bunlar

doğrudan yaratılmışlardır (ol emri ile). *Mükevvenât* ise ilahî teshîrle oluşan varlıkları temsil eder. Bitkiler, diğer canlılar, madenler, meteorolojik hadiseler bu şekilde oluşmaktadır (Turhan 2002: 344).

S-V-R (ص و ر) kökü

Bu kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 5 farklı kipten olmak üzere toplam 18 defa kullanılmıştır.

- 1 defa emir kipinde (صُرْ)
- 4 defa fiil formunda (صَوَّرَ)
- 10 defa sur şeklinde (صُّور)
- 3 defa suret şeklinde (صُورَة)
- 1 defa ziyadeli ism-i fail şeklinde (مُصَوِّر)

Suret kelimesi Arapçada bir şeyin, hakikati, şekli veya sıfatı anlamında kullanılır. Bir işin en güzel surette yapıldığı söylendiğinde bundan kasıt, en güzel şekilde (olması gerektiği gibi) yapıldığıdır (ez-Zebîdî XII: 358). S-v-r kökünün birbiriyle pek ilgisi kurulamayan çeşitli manaları vardır. Mesela *savira* (صَوِرَ) fiili meyletmek, eğilmek; *sâra* (صارَ) fiili ise ses çıkarmak anlamındadır. Bu nedenle Bakara 260'da Hz. İbrahim'e hitaben (فَصُرْهُنَّ) "onları kendine alıştır" ifadesinden kastın 'onları kendine meylettir' olduğu kaydedilmiştir. (صوَّرَ) Allah hakkında kullanıldığında; her varlığa ona özel şekil ve suret vermesi, onu diğer varlıklardan farklı kılan özellikleri onda meydana getirmesi anlamı kastedilir (İbn Manzûr, s. 2523).

Tasvir/suret verme hadisesi Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

Yeryüzünü sizin için yaşamaya elverişli bir yurt, gökyüzünü de *emniyet kalkanı gibi* ***bir kubbe yapan; size şekil veren -hem de,*** *ihtiyaçlarınıza ve yaratılış gayenize uygun bir hâlde düzenleyerek* ***en güzel şekli veren- ve sizi tertemiz nimetlerle rızıklandıran Allah'tır.*** (Mümin-64).

Gökleri ve yeri hak üzere yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Dönüş O'nadır. (Teğabun-3).

Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir? (İnfitar 6-7-8).

Suret vermenin anlamı açıklanırken, insanın yaratılış aşamalarının kuvvet-zayıflık açısından verildiği Rum-54 bağlamında, Allah Teâlâ'nın eşyayı herhangi bir asla/ilkeye dayanmadan yarattığı şöyle anlatılmıştır: "Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan kemik, deri, et vb. şeylerden müteşekkil insana geçiş aşamalarından her birinde öncesiz yaratma söz konusudur, yani yaratma bir önceki aşamanın devamı niteliğinde veya onun maddesinin kullanılması şeklinde değildir." (Maturîdî 2005, VIII: 291).

Suret, aynı zamanda Tasavvuf literatüründe de önemli bir yere sahiptir. Sufiler, suret kelimesini iki farklı anlamda kullanmışlardır. Birinci olarak, kelimenin sözlük anlamına uygun bir şekilde, 'şekil, görüntü, zahir' gibi anlamlar; ikinci olarak ise 'bir şeyin özü, hakikati, mahiyeti' gibi manalar verilmiştir. Sufilere göre bir şeyin hakikatini idrak etmek, o şeyin ilm-i ilahîdeki suretini tasavvur etmek anlamına gelir. Yüce Yaratıcının bir suretinin bulunup bulunmadığı da Tasavvuf geleneğinde tartışılan konular arasındadır. İbn Arabî vb. sufilere göre Allah (C.C.) bütün zıtları bünyesinde toplayan bir varlık olarak, sureti de bu zıtlıkların toplamıdır. İşte bu özelliği nedeniyle O'nu tam manasıyla idrak etmek imkânsızdır. Bununla birlikte, zıtları bünyesinde toplayan bir varlığın, ancak yine zıtları kendisinde toplayan bir varlık aracılığıyla bilinebileceği öne sürülmüştür. Sufiler "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı" hadisini de bu yaklaşıma uygun olarak 'Allah insanda zıtlıkları bir arada yarattı' şeklinde yorumlamışlar ve bu yorumlarına mesnet olarak da "ona kendi ruhumdan üfledim (Hicr-29)" ve "iki elimle yarattığım (Sâd-75)" ifadelerini göstermişlerdir. Burada iki el celal ve cemal sıfatlarını; Allah'ın ruhu da suretini temsil etmektedir (Demirli 2009: 540).

S-N-'A (ص ن ع) kökü

Bu kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 5 farklı kipten olmak üzere toplam 20 defa kullanılmıştır.

- 15 defa yalın fiil olarak (صَنَعَ)

- 1 defa ziyadeli fiil olarak (اِصْطَنَع)
- 2 defa masdar şeklinde (صُنْع)
- 1 defa sanat (صَنْعَة)
- 1 defa çoğul isim olarak (مَصَانِع)

Bu kökün temel anlamı sun‘ yani yapmak, icat etmektir. Fiil/eylem sözcüğüyle aralarındaki nüans şöyledir; her *sun‘* fiildir, ama her fiil *sun‘* değildir. Ayrıca fiil hayvanlara ve cansız varlıklara nispet edilebilir, ancak *sun‘* için böyle bir şey mümkün değildir (el-Isfehânî, 375). *Sun‘*, bir işin daha önce bilgi sahibi olunan bir konuda düzenli bir şekilde yerine getirilmesidir. Bundan dolayı marangoza sanatkâr denildiği halde, tacire böyle denmez. Çünkü marangozun yapmayı planladığı şeyler hakkında eskiye dayalı bilgisi ve buna dair alet vb. ekipmanı mevcuttur. Tüccar ise ticaret yaptığında beklediği kazanca ulaşıp ulaşamayacağını bilemez (el-‘Askerî, 136).

Yukarıdaki tanımda yer alan ‘daha önce bilgi sahibi olunan bir konuda’ ibaresi bu fiilin semantik yapısını çözümlemede önemli bir işleve sahiptir. Nitekim bu kökün kullanıldığı Kur’an ayetleri incelendiğinde hiçbir yerde *sana‘a* fiilinin Allah’a nispet edilmediği, sadece bir yerde (صُنعَ اللهِ) ‘Allah’ın sanatı’ şeklinde masdar kullanımının bulunduğu görülür. Ayrıca bu eylemin insanlara nispet edildiği bağlamların büyük bir kısmının olumsuz içeriğe sahip olması da dikkat çekmektedir:

Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya! ***İşledikleri*** *(fiiller) ne kötüdür!* (Maide-63).

Allah da onlara, ***yaptıklarından*** *ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.* (Nahl-112).

Çünkü onların ***yaptıkları****, büyücü hilelerinden başka bir şey değildir* (Tâhâ 69).

Fiilin ek almamış/yalın haliyle kullanıldığı olumlu iki örnek ise bizzat Allah tarafından Hz. Nuh’a gemi yapması için verilen ilahî buyruklardır:

Nezaretimiz altında ve vahyimize uyarak bir gemi ***yap***[5]*, zulmedenler için af dileme benden, şüphe yok ki onlar suda boğulacaklardır* (Hûd-37).

[5] İncelediğimiz pek çok mealde, ayette geçen (اِصنَعْ) fiilinin ‘yap’ şeklinde çevrilmesi kanaatimizce doğru değildir. Çünkü deniz bulunmayan bir ülkede yaşayan Hz. Nuh’un doğrudan Allah’ın gözetim ve

*Bunun üzerine biz de O'na: "Bizim gözetimimiz altında ve sana vahyettiğimiz yöntemlerle, seni ve seninle beraber olanları kurtaracak olan gemiyi **yap**" diye bildirdik* (Müminûn-27).

Bu kökün diğer olumlu kullanımı ise Hz. Musa bağlamında ve birbirini takip eden ayetlerde gelmiştir:

Ayrıca, bizzat benim gözetimim altında yetişip bilgili ve güçlü bir lider olarak eğitil**men için, sana kendi katımdan** gönülleri cezbeden **bir** güzellik ve **sevecenlik bağışlamıştım (Tâhâ-39)**

Ben seni kendim için seçtim. (Tâhâ-41).

Sanat kelimesi de Hz. Davud'a zırh yapma tekniğinin (صَنعَةَ لَبوسٍ) öğretildiğini söyleyen Enbiya 21'de geçmektedir.

Bütün bu tespitlerden hareketle, *sana'a* kökünde olumsuz bir anlam içeriğinin bulunduğunu söylemek mümkün müdür? Veya diğer bir ifadeyle, sanat olgusunun temelinde yatan şey nedir? Bu soruyu sorarken, *sana'a* kökünde yer alan yapmacıklık, sunilik anlamlarını da akılda tutmaktayız. Bir kısmı dilimize geçmiş olan suni, tasannu' gibi sözcükler gerçek sanattan uzak olmayı ihsas ediyor olamaz mı? Gerçek sanat ise, Necip Fazıl'ın deyimiyle Yüce Allah'ı yani En Büyük Sanatkârı aramaktan ibarettir. Bütün kâinatla beraber Kur'an'ın bizzat kendisi Allah'ın eşsiz sanatının dildeki en üstün örneğini teşkil eder. Dikkat edilirse yukarıda sanat köküyle irtibatlı fiil kullanımlarının genellikle olumsuz bağlama sahip olduğu görülür. Ayrıca kötü bir alışveriş olan rüşvetin Arapça karşılıklarından biri de musâna'a (مُصانَعَة)'dır. Toplumu uyarmakta ihmal gösteren din adamları/hahamlar, sihirle meşgul olan, bu işi meslek haline getirmiş hokkabazlar, kavmini ve kendini helake sürükleyen Firavun vb.leri hep yaptıkları kötü davranışta adeta uzmanlaşmış, sahte sanatçılar konumundadırlar.

yönlendirmeleriyle inşa ettiği gemi, ne olursa olsun, bir sanat eseridir. Dolayısıyla en azından çeviride 'yap' yerine 'inşa et' sözünün kullanılması gerekirdi diye düşünüyoruz. Bu ayet aynı zamanda en büyük sanatkârın Hz. Allah olduğuna da bir işarettir.

Z-R-E (ذ ر أ) kökü

Bu kök, Kur'an-ı Kerim'de sadece 6 yerde ve tamamı fiil kipinde gelmiştir. Temel anlamı yaratmak ve çoğaltmaktır. *Zer'* masdarının zürriyetle ilişkisi açık olup, Hadiste geçen meşhur duada yine yaratma anlamında kullanılmıştır (أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق **وذرأ** وبرأ). Bu kökün Kur'an'daki kullanımlarının tamamında yaratmadaki çokluk ve zürriyet anlamının bulunduğu görülür:

Doğrusu Biz, cinler ve insanlar arasından, kalpleri ve akılları **olup da, onlarla** gerçeği **kavramayan; gözleri olup da, onlarla** doğruları **görmeyen; kulakları olup da, onlarla** hakikati **işitmeyen nicelerini,** bu inatçı, önyargılı, kibirli tavırlarından dolayı **cehennemlik yapmışızdır.** (Araf-179).

Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. (Nahl-13)

Allah'ın yaratıklarından, ekin ve hayvanlardan Allah için bir pay ayırdılar. (En'âm-136).

Dikkat edilirse bu ayetlerde bahsedilen varlıklar sayıca çok olan, genellikle çift olarak yaratılan varlıklardır. Buradan hareketle, zer' fiilinin üreyip çoğalabilen ve sayısı diğer varlıklara nispetle sürekli artan-eksilen canlılar için kullanıldığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında şu tespitleri yapmak mümkündür:

-Kur'an'da yaratma kavramıyla ilgili temel terim HALK olmakla beraber, yaratma anlamına gelen ve yaratmanın ya farklı bir aşamasına ya da türüne işaret eden başka terimler de vardır. İncelediğimiz kadarıyla *halk* fiilinin yaratma anlamı Cahiliye şiirine yansımamıştır. Bunun sebebi Cahiliye Araplarının yaratma fikrine aşina olmamaları değilse de (Izutsu, s.153) putperest bir toplumda bu kavramın zihinlerde ve gönüllerde yeterince yer etmediği söylenebilir. İslam öncesinde takdir, planlama, ölçme gibi anlamları olan *halk* kavramı, Kur'an'la birlikte Allah Teâlâ'nın en temel sıfatlarından biri

olan yaratma sıfatının başat kavramı haline gelmiştir. Yaratmanın ezelî ilimdeki takdir boyutu hesaba katıldığında her türlü yaratma eyleminin adı olan *halk* teriminin Kur'an'la birlikte anlam genişlemesine uğradığı anlaşılmaktadır.

-Kur'an'da halk terimi dışında yaratma anlamına gelen sözcüklerin anlam incelikleri üzerinde İslam bilginleri kafa yormuş, çeşitli yorumlarla Kur'an'daki yaratma olgusunun mahiyeti izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada verilen bütün terimlerin Kur'an'da yaratma anlamına gelen kavramların tamamını oluşturduğu elbette söylenemez. Örneğin, *neşr, ba's, ihyâ, ihraç, inbât* gibi birçoğu yeniden yaratma veya diriltme anlamına gelen terimler de yaratmanın değişik formlarını oluşturmaları bakımından önemlidir. Ancak araştırmamızda bütün kavramlara ayrıntılı bir şekilde yer verme imkânı bulamadık.

Yukarıda ele alınan yaratma anlamındaki Kur'an ıstılahlarının tamamı bir semantik alan içinde değerlendirildiğinde şu tablo ortaya çıkar:

- Yaratmanın Allah'ın ezelî ilmindeki takdir boyutu ve bütün yaratmaların ortak ismi: HALK
- Öncesiz ve örneksiz yaratma: İBDÂ'
- Kâinâtı en güzel şekilde ve en ince ayrıntısına kadar kurma: İNŞÂ
- Varlığı hiçliğin karanlığından adeta yarıp çıkarma: FATR
- Yaratmanın batınî boyutu, canlılardaki ruhun inşası: BER'
- Yaratıcının üstün gücünün ispatı, 'OL' sözü: TEKVİN/KÜN
- Bütün varlıklara suret, şekil verme: TASVİR
- Eşsiz sanatı ile bütün varlıkları en güzel, en sağlam şekilde yaratma: SUN'
- Yarattıklarını çeşitli görevlere, hizmetlere taksim etme: CA'L
- Bitkiler, hayvanlar, insanlar ve cinler gibi çift varlıkların yaratılması: ZER'

Özetle, kıyamete kadar bâkî kalacağı bizzat Allah tarafından garanti altına alınan Yüce Kur'ân'ın bütün lafızları, hatta harfleri bile kıymetli ve çok önemlidir. Ancak, Kur'ân'ın öngördüğü hayat anlayışını düstur edinirken bizler için kilometre taşı değerinde olan bazı temel terim veya kavramların ayrı bir önemi vardır. Yaratma anlamına gelen kavramlar da diğer anahtar kelimelerle birlikte Kur'an'ın anlam dünyasını ilmek ilmek

örmektedir. Bu sanatlı inşâ öyle kuşatıcıdır ki, örneğin yaratma semantik alanının baş kavramı olan *halk* sözcüğü, aynı kökten gelen *huluk/ahlâk* ile birlikte yaratmanın zahirî ve batınî yönünü oluşturur ve madde-mânâ, dış âlem-iç âlem gibi terimlere kapı aralar.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim.

Acar, Ömer (2017). *Anlam Değişmeleri Işığında Kur'ân'da Yeni Anlam Kazanan Kelimeler*. Bursa: Emin Yayınları.

el-Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr (2002). *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl.

Ebû Hâtim er-Râzî (1994). *Kitâbu'z-Zîne fi'l-Kelimâti'l-İslâmiyyeti'l-Arabiyye.* Thk: Hüseyin b. Fadlullah el-Hemedânî. Sana: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Yemenî.

Ebû 'Ûde, 'Ûde Halîl (1985). *et-Tatavvuru'd-Dilâlî Beyne Lugati'ş-Şi'ri'l-Câhilî ve Lugati'l-Kur'âni'l-Kerîm-Dirâse Dilâliyye Mukârane*. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr.

el-Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed (t.y.). *Kitâbu'l-'Ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl.

Guiraud, Pierre (1999). *Anlambilim*. (çev.Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.

el-Hilâlî, Muhammed Takıyyuddîn (1978). *Takvîmu'l-Lisâneyn*. Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif.

İbn Manzûr, Mumammed b. Mukerrem (tsz.). *Lisânu'l-'Arab*. I-XV. Birinci Baskı. Beyrut: Dâru Sâdır.

el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (er-Râğıb) (t.y.). *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz.

_____ (1999). *Tefsîru'r-Râğıb el-İsfehânî*. Thk.: Muhammed Abdulazîz Besyûnî. Mısır: Câmiatu Tanta.

İbn Manzûr, Mumammed b. Mukerrem (tsz.). *Lisânu'l-'Arab*. I-XV. Birinci Baskı. Beyrut: Dâru Sâdır.

Izutsu, Toshihiko (t.y.). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev.: Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Jeffery, Arthur (1938). *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*. Baroda: Oriental Institute.

Kabâve, Fahruddîn (1980). *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.

el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (1998). *el-Kulliyyât*. Thk.: Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

Mukâtil. b. Suleymân, Ebu'l-Hasen (2006). *el-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'Azîm*. (thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin). Bağdat: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs.

el-Munâvî, Abdurraûf (1990). *et-Tevkîf alâ Muhimmâti't-Te'ârîf*. Thk: Abdulhamîd Sâlih Hamdân. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub.

en-Nâbiğa ez-Zubyânî (1976). *ed-Dîvân*. Tunus: eş-Şeriketu't-Tûnisiyye li't-Tevzî'.

Okuyan, Mehmet (2001). *Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir*. Samsun: Etüt Yayınları.

Palmer, F. R. (2001). *Semantik-Yeni Bir Anlambilim Projesi* (çev. Ramazan Ertürk). Birinci Baskı. Ankara: Kitâbiyât.

Reinhart, Vaabert (1980). *Dîvânu'r-Râ'î en-Numeyrî*. Beyrut: el-Ma'hedu'l-Elmânî li'l-Ebhâsi'ş-Şarkıyye.

Saussure, F. De (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I-II* (çev. Berke Vardar). Ankara: TDK.

et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (2000). *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*. Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

et-Tehânevî, Muhammed Ali (1996). *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn I-II*. Thk. 'Ali Dehrûc vd. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn.

Topaloğlu, Bekir (1992). "Bâri'". C. 5. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Turhan, Kasım (2002). "Kevn ve Fesat". XXV. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.

Yücedoğru, Tevfik (2011). "Tekvin". XL. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî (2001). T*âcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* I-XXXVII. Thk: Abdulkerîm el-'Azbâvî. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Seri b. Sehl (1988). *Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbuh*. Thk: 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub.

Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk (1986). *İştikâku Esmâilllâh*. Thk: Abdulhuseyn el-Mubârek. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.